

مدیریت و تبیین جایگاه زیبایی‌شناختی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و نقش آن در سلامت روانی دانش‌آموزان

فاطمه مرادی^۱، جهانبخش رحمانی^۲، محمد رضا شمشیری^۳

۱- دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان واحد خوراسگان

۲- دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان واحد خوراسگان

۳- دکترای فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان واحد خوراسگان

چکیده

هنر اساس تربیت است و سلامت روانی متربیان را تضمین میکند و عقل و احساس متربیان را متحد، تخیل را تحریک و محیط آموزشی را دگرگون می‌کند. تربیت هنری در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مورد تاکید قرار گرفته است از جمله اینکه ناظر به آماده سازی فردی و جمعی متربیان در مسیر تحقق شان زیبایی‌شناختی و هنری حیات طیبه است.

تدریس هنر مستلزم شناخت ویژگی‌های رشد کودکان و نوجوانان از لحاظ مشخصات روانی و عاطفی و عقلانی است بنابراین پرداختن به آن از سنین کودکی باید جایگاه ویژه‌ای در آموزش و پرورش داشته باشد.

هدف پژوهش حاضر، تبیین جایگاه هنر و زیبایی‌شناختی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و تاثیر آن بر سلامت روانی دانش‌آموزان به مثابه شهروندان آینده جامعه و ارایه راهکارهای متضمن سلامت روانی آنها است. برای نیل به هدف پژوهش از روش تحلیل اسنادی استفاده شده است. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است آموزش هنر و تربیت هنری در سلامت روانی و بروز نوآوری و خلاقیت، رشد اخلاقی، پرورش عواطف و احساسات، شکل‌گیری تغییرات عمیق و پایدار در سلوک فردی، رشد مهارتی، نظم و دقت مربیان، تأثیری شگرف دارد.

واژگان کلیدی: سند تحول بنیادین، هنر، تربیت هنری، زیبایی‌شناختی، سلامت روانی

۱- مقدمه

مراقبت از سلامت روانی یکی از کارکردهای اساسی و مهم نظام آموزشی است که نمودار پرورش قابلیت‌های زیبایی‌شناختی است از این رو، علمای تعلیم و تربیت برای پررنگ جلوه دادن تربیت هنری در میان برنامه‌های درسی کوشش می‌کنند اما با وجود تأکیدات مستندات بی‌شمار، متأسفانه در صحنه عمل، تربیت هنری و سلامت روانی چندان جدی گرفته نمی‌شود و به موضوعی فرعی و حاشیه‌ای در نظام آموزشی مبدل شده است. [۱]

با توجه به اینکه، یکی از چالش‌هایی که تعلیم و تربیت با آن روبروست چگونگی ارائه مفاهیم و اندیشه‌های تربیتی است به گونه‌ای که بتواند مخاطب بیشتری جذب کرده و بتواند در رشد و تکامل متریبان موثر باشد. اثربخشی ناکافی آموزش‌های مستقیم در تربیت باعث شده است تا متخصصان و برنامه‌ریزان درسی در پی روش‌های غیرمستقیم و بهره‌گیری از سایر رشته‌ها به منظور ارائه مفاهیم باشند. صاحب‌نظران تربیتی معتقدند؛ تعقیب قلمرو نمادهای هنری ناظر به ابعاد هنری و ساختار محتوایی می‌تواند مثر ثمر باشد [۲] هنر و نمادهای آن همچنین می‌تواند به عنوان ابزاری مفید در حفظ سلامت روانی متریبان باشد.

با توجه به اهمیت تربیت هنری در تعلیم و تربیت از یکسو و فقدان آن در نظام آموزشی ایران از سوی دیگر، نگارندگان را بر آن داشت تا به پژوهش حاضر بپردازند و اهمیت و جایگاه آن را در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تحلیل و واکاوی نمایند

۲- روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی- کاربردی و روش مطالعه توصیفی- تحلیلی (اسنادی) است. در روش تحلیلی، اطلاعاتی که از طریق بررسی اسناد، مدارک و کتابها به دست می‌آید، به گونه‌ای سامان داده می‌شود که بتوان به پرسشهای پژوهشی پاسخ داد [۵] برای پاسخگویی به سؤالات اصلی پژوهش؛ داده‌های مورد نیاز به روش اسنادی و با بهره‌گیری از منابع دست اول و منابع دست دوم (آثار مکتوب و مقالات مربوط درباره موضوع تحقیق) مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۳- یافته‌های پژوهش

نقش تربیتی هنر چیست و دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟

تعریف و تبیین مفاهیم مختلف حوزه‌های دانش و معرفت بشری، دیدگاه و چهارچوب نظری روشنی را نسبت به معنا، ماهیت، ابعاد و کارکردهای مختلف آنها فراهم می‌سازد. همچنین، این امر رهنمودهای مشخصی را برای انجام فعالیت‌ها و اقدامات در هر حوزه معرفتی ارائه می‌دهد. در این زمینه، می‌توان گفت که به دلیل نامشخص

بودن و مغفول ماندن جایگاه و اهمیت سلامت روانی در نظام آموزش و پرورش و تاثیر هنر در به وجد آمدن آن، تلاش‌های نظری اندکی در مورد تعریف و تبیین مفهوم آن انجام گرفته است. به عبارت دقیق‌تر، تربیت هنری به گونه ای محدود، صرفاً به معنای نقاشی و یا شاید کاردرستی تعریف شده است. این امر، حداقل، دارای این پیامد منفی بوده است که بخش قابل توجهی از تئوری پردازی در برنامه درسی، هنر را نادیده گرفته و صرفاً نویسندگان خاصی مانند آیزنر و راس بدان پرداخته اند. بارو و میلیورن مفهوم تربیت هنری را به هنرهای بدیع و خلاق ربط می دهند. احتمالاً این مطلب درستی است که بگوییم هنرها در اشاره به هنرهای آزاد(فلسفه، تاریخ، زبان انگلیسی و.....) بکار رفته که در تقابل با علوم محض قرار می گیرند. حال آنکه تربیت هنری محدود به هنرهای خلاق است [8]

جروم جی هاوس من، تربیت هنری را ناظر بر آموزش حواس مختلف، گسترش تجارب حسی و لمسی، رشد حساسیت و برخورد عمیق با جلوه های بصری هنری و نیز نقادی پدیده های هنری می داند. در واقع، از نظر وی " تربیت هنری شامل آموزش اساسی حواس و رشد آگاهی متعالی تجارب بصری، آفرینش و فهم اشکال نمادین بصری و نیز رشد رویکرد آگاهانه نسبت به تصورات بصری در نقاشی، مجسمه سازی، هنرهای تزئینی و آموزشی و کاربرد و اعمال قضاوت نقادانه تجارب بصری می باشد. [4]

گارتسون میان مفهوم تربیت هنری و رشد توجه و حساسیت دانش آموزان نسبت به جلوه های زیبایی شناختی پدیده های مختلف ارتباط برقرار کرده و آن را فرایندی ناظر بر افزایش و رشد تیزبینی و حساسیت فرد نسبت به زیبایی شناسی می داند.

از نظر چاپمن [۳] امروزه با توجه به مقتضیات تمدن جدید، تربیت هنری و زیبایی شناسی به عنوان یکی از کارکردهای مهم نظام آموزشی مطرح می باشد. چرا که دانش آموزان از این طریق چگونه دیدن، شنیدن، حرکت کردن، برقراری ارتباط و احساس کردن را یاد می گیرند. از این رو ضروری است که نظامهای آموزشی ایجاد و رشد مهارتها و قابلیت های مذکور را تسهیل نمایند. اما یکی از تعاریف جامع تربیت هنری، تعریف تحلیلی است که بنت رایمر از این مفهوم ارائه کرده است. وی تربیت هنری را به عنوان رشد و آگاهی و حساسیت نسبت به ویژگی های زیبایی شناختی اشیاء و پدیده ها تعریف می کند که در نهایت به حفظ و گسترش سلامت روانی فرد و جامعه می انجامد.

بنابراین، بسیاری از صاحب نظران به جنبه ی تربیتی هنر معتقدند. به نظر آنها، هنر می تواند بهترین نمایشدهنده ی درون انسان باشد و نقش اساسی در رشد عاطفی و روانی او ایفا کند. اصولاً آموزش هنر و تربیت هنری در بروز نوآوری و خلاقیت، رشد اخلاقی، پرورش عواطف و احساسات، شکل گیری تغییرات عمیق و پایدار در سلوک فردی، رشد مهارتی، نظم، دقت و... تاثیر شگرف دارد. هنر اساس تربیت است. هنر عقل و احساس ما را متحد، تخیل را تحریک و محیط ما را دگرگون می کند. سالها پس از آنکه دستاوردهای مادی فراموش شود، هنر به منزله

نماد نگرش‌های معنوی باقی می‌ماند. هنر از هر نظر شاهدهی است بر جستجوی بشر برای بدست آوردن شادی و سلامت روانی. [۷]

نقش و کارایی هنر در سلامت روانی

۱. راه بیان احساسات
۲. درک محیط پیرامون
۳. تقویت توانایی کلامی
۴. رشد عاطفی و اجتماعی
۵. تاثیر بر واگرا کردن تفکر
۶. طرح مساله باوری
۷. آموزش کار گروهی

جایگاه هنر و زیبایی شناختی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش چگونه است؟

تربیت هنری در سند تحول بدین گونه تعریف شده است: تربیت هنری و زیبایی شناختی؛ ناظر به آماده سازی فردی و جمعی متریبان در مسیر تحقق سلامت روانی دانش آموزان واحیا شان زیبایی شناختی و هنری حیات طیبه [۱۰] تربیت هنری در سند تحول بنیادین دارای مبانی فلسفی است از جمله:

مبانی انسان شناختی:

انسان فطرت خلقت خاص ربوبی دارد. فطرت، سرشتی الهی در وجود آدمی است. یعنی آدمی نسبت به مبدا عالم هستی معرفت و گرایش اصیل غیر اکتسابی دارد. این فطرت می تواند فعلیت یافته، صیقل بخورد و توسعه پذیرد و می تواند به فراموشی سپرده شود.

فطرت در جنبه معرفتی آن، معرفت حضوری انسان به خداست و در بعد گرایش، میل به پرستش، حقیقت جویی، فضیلت خواهی و زیبایی دوستی از اهم گرایش های فکری انسان است. فطرت مفهومی است که معمولاً در برابر جنبه طبیعی بشر به کار گرفته می شود.

در حالی که طبیعت انسان ناظر به نیازها و تمایلات مربوط به ویژگی ها و تطورات جسمانی اوست؛ فطرت، که در هر حال شامل شناخت ها و گرایش های متعالی (و غیر اکتسابی) است، همواره در انتظار تحقق خارجی و ظهور (فعلیت) و شکوفایی می ماند. آزادی، که از ویژگی های خداداد نفس ناطقه انسان است، سبب می شود پس از الهام فجور و تقوا، این بنیاد مشترک هویت آدمی، فعلیت یابد.

پس انسان فطرت الهی خود را یا تثبیت م یکنند و شکوفایی میبخشد یا به فراموشی می سپرد؛ اما هیچ گاه این سرمایه خداداد از بین رفتنی نیست. [۱۰]

مبانی معرفت‌شناختی:

اهم راه‌ها و ابزارهای گوناگون انسان برای دست‌یابی به معرفت عبارت‌اند از حواس (درونی و بیرونی)، عقل، شهود و مکاشفه، وحی و الهام: حواس حس‌فراگیرترین ابزار معرفت است. غالباً حس را به دو گروه ظاهری و باطنی، تقسیم کرده‌اند. حواس ظاهری شناخت‌گسترده‌ای از جهان طبیعت برای انسان فراهم می‌کند. اما شناخت‌های برآمده از حواس ظاهری، حصولی و جزئی‌اند و صرفاً نشان‌دهنده عوارض و ظواهر چیزهای پیرامون ما هستند و هرگز به ژرفای آن‌ها نفوذ نمی‌کنند و ذات آن‌ها را نشان نمی‌دهند. از طرفی، ادراک حسی دارای محدودیت زمانی و مکانی است، زیرا تحت شرایط خاص زمانی و مکانی شکل می‌گیرد. حواس باطنی نیز اطلاعات فراوانی به دست می‌دهد؛ درک پاره‌ای از معانی و صورت‌های ذهنی، ساخت صورت‌هایی تازه و آفرینشگری‌های هنری و شعری، یادآوری معلومات گذشته و گاه فراموش‌شده، از کارکردها یا شئون حواس باطنی است.

تاثیر هنر بر سلامت روانی

سلامت و بهداشت روانی از دو جنبه (پیشگیری) و (درمان) نابسامانی‌های روحی و اختلالات عاطفی و ناسازگاری‌های رفتاری حائز اهمیت است. بهداشت روانی مستلزم بهره‌گیری از شرایط و عوامل و روش‌های مناسب است که در این هنر و فعالیت‌های خلاقانه نقشی در خور توجه دارند. کاربرد نقاشی و داستان‌نمایش در تشخیص مشکلات عاطفی و نابسامانی‌های روحی خصوصاً در روان‌درمانی کودک و نوجوان مورد تأکید قرار دارد. زیرا هنر شیوه‌ای غیر مستقیم برای بیان غیر مستقیم است. در مرحله درمان کاربرد هنر از طرق مختلف انجام می‌شود. کسی بینش و بصیرت نسبت به خود نقش‌سازنده دارد. مشارکت کودک در بیان قصه و گفتن داستانها با زبان خودش علاوه بر پرورش نیروی تخیل و قدرت خلاقیت وی در تشخیص و درمان اختلالات روانی تأثیر مناسبی دارد. از جمله عوامل موثر در نقش‌تربیتی و درمانی قشه‌میتوان به مکانیزمهای تلقین‌پذیری و هانند سازی اشاره کرد. شعر کودک همچون انواع دیگر هنر عاملی کارآمد در شناخت نیازها و تمایلات و مشکلات و ناکامی‌ها و فشارهای روانی است. اشعار دانش‌آموزان همچنین آینه شخصیت‌آور نمایان می‌سازد.

نقاشی و طراحی از مهم‌ترین عوامل در بیان مقاصد و افکار و عقاید و نیازهای درونی بشر محسوب می‌شود و از دیرباز مورد استفاده او قرار داشته است. در نقاشی‌های کودکان میتوان اطلاعات مناسبی از ویژگی‌های شخصیت کودکان بدست آورد. توانایی‌های ذهنی و ویژگی‌های عاطفی و ناکامی‌ها و فشارها و تمایلات درونی دانش‌آموزان را میتوان از طریق نقاشی‌های او باز شناخت.

همچنین روانشناسان معتقدند موسیقی بر کاهش اضطراب و تنش و کنترل هیجانات و عواطف و احساسات و ثبات و آرامش ذهن و بهبود افسردگی دانش‌آموزان تأثیر گذار است.

تربیت هنری دارای ثنآن زیبایی شناختی و هنری است و منجر به سلامت روانی میشود

در تشخیص و درمان اختلال ثنآن زیبایی شناختی و هنری؛ ناظر به فعالیت قوه خیال و بهره مندی از عواطف، احساسات و ذوق زیبایی شناختی (توان درک و تقدیر از موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی در راستای حفظ و گسترش سلامت روانی -) و توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزشهای هنری. [۱۰]

معیارهای تربیت هنری در سند تحول بنیادین

در نگرش اسلامی خداوند جمال مطلق دوستدار زیبایی ها، هم دارای نیکوترین نام ها (له الاسماء الحسنی) و هم نیکوترین آفرینندگان (احسن الخالقین) است، او هر چیز را با نیکوترین وجه آفریده و هم او بهترین تناسب و هماهنگی را به جهان هستی بخشیده است. هم چنین دوستداری زیبایی و جمال را خداوند به طور فطری در وجود انسان خلق کرده است، به طوری که قسمت مهمی از زندگی آدمی را توجه به امور زیبای ظاهر و باطن تشکیل می دهد. البته باید توجه داشت که تمایل و گرایش آدمی به زیبایی و هنر همچنان که می تواند زمینه ساز رشد و تعالی و کمال انسان شود، ممکن است زمینه ای مناسب برای انحراف و انحطاط و لغزش او نیز باشد. لذا در زیبایی شناسی و هنر اسلامی، اصل تصعید و والایش عواطف زیبایی شناختی مطرح است تا زیبایی های حقیقی حیات در پشت پرده زیبایی های ظاهری پنهان نماند. از این رو هنر در حقیقت، مظهر خلاقیت های بشر است که شناخت و بهره برداری از آن در حرکت تکاملی انسان به سوی خداوند - آفریننده نبوغ و استعداد های هنری - تاثیر عمیق دارد. از سوی دیگر ارزش زیباشناختی، موجب حفظ و ارتقا سلامت روانی در دانش آموزان که در حقیقت شهروندان آینده جامعه هستند میشود.

اهداف ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری در سند تحول بنیادین

درک معنای پدیده ها و هدف رویدادهای طبیعت/ هستی برای دست یابی به درک کلی از جهان هستی و جایگاه خویش در آن بر اساس نظام معیار اسلامی؛

رمزگشایی و رمز گردانی از پدیده های آشکار و پنهان طبیعت/ هستی و ابراز آن به زبان هنری؛ پرورش حواس و قدرت تخیل برای بازخوانی فطرت الهی خویش و دریافت تجلیات حق در سراسر طبیعت/ هستی با توجه به نظام معیار اسلامی؛

درک زیبایی های جهان آفرینش به منزله مظاهر جمال و کمال الهی و ارتقای ذائقه زیبا شناسانه خود؛ زیباسازی محیط زندگی و پیراستن آن از انواع زشتی های معنوی، اخلاقی و زیست محیطی؛

بهره گیری از قدرت تخیل خود در خلق آثار هنری با هدف حفظ و تعالی میراث هنری در سطح ملی و جهانی

حفظ و گسترش سلامت روانی به عنوان ملزومه تاب آوری در دنیای پیچیده امروز

ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری و سلامت روانی در سند تحول

حدود و قلمرو: ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری: بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به سلامت روانی و رشد قوه خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی شناختی متربیان (توان درک موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزشهای هنری) است.

رویکرد: در ساحت تربیت زیبایی شناختی و هنری، تربیت هنری و سلامت روانی موضوع محور، به مثابه رویکرد اصلی و رویکرد دریافت احساس و معنا به منزله رویکرد مکمل و به مثابه جهت گیری کلی این ساحت انتخاب شده است. رویکرد تربیت هنری موضوع محور در مقایسه با رویکرد های دیگر، جامعیت بیشتری دارد. این رویکرد ضمن برخورداری از سه قلمرو معرفتی تولید هنر، تاریخ هنر و زیباشناسی که فصل مشترک سه رویکرد مطرح در ساحت زیبایی شناختی و هنری شمرده می شود شامل قلمرو معرفتی نقد هنر نیز هست که وجه تمایز این رویکرد نسبت به رویکرد های دیگر به شمار می آید. از این رو هدف تربیت هنری، نه پرورش هنرمند حرفه ای، که پرورش ادراک زیبایی شناسی و افراد شاد و سالم به لحاظ روانی در همه متربیان است. لذا لازم است در کنار رویکرد تربیت هنری موضوع محور، به رویکرد ادراکی دریافت احساس و معنا هم توجه شود و این دو رویکرد مبنای سیاست گذاری، تصمیم گیری و برنامه ریزی واقع شوند.

اصول

- تاکید بر پرورش حواس؛
- تاکید بر زندگی شاد
- فراهم سازی زمینه های مناسب پرورش تخیل و قوه خیال؛
- آموزش بیان افکار و عقاید به وسیله هنر در اجتماع
- تاکید بر فراهم سازی زمینه های کسب شایستگی رمزگذاری و رمزگشایی برای متربیان؛
- آموزش خلق زیبایی
- تلقی تربیت زیبایی شناختی و هنری به مثابه تربیت همگانی؛
- فراهم نمودن ابزار لذت از زندگانی
- تاکید بر فراهم سازی زمینه ها و شرایط آفرینشگری و خلاقیت برای متربیان؛

- تربیت زیبایی شناختی و هنری به منزله یک فرا برنامه درسی و روح حاکم بر کل برنامه های درسی؛
- آموزش درک زیبایی ها و زیبایی آفرینی
- تاکید بر انعطاف پذیری تربیت زیبایی شناختی و هنری؛
- تاکید بر گسترش رشته های گوناگون هنری از جمله موسیقی و...
- تاکید بر فراهم آوردن زمینه گرایش و تخصص هنری در متربیان (فلسفه تربیت رسمی و عمومی، ۱۳۸۱)

۴- بحث و نتیجه گیری

با عنایت به مباحث ذکر شده؛ هنر با توجه به آثار و نتایج مختلفی که از نظر زیبایی شناسی، سلامت روانی و آموزشی دارد باید به عنوان یک ضرورت و اولویت از جایگاه شایسته در تعلیم و تربیت برخوردار شود. بنابراین اگر بتوانیم با شیوه های هنری و خلاقانه مسائل را مطرح کنیم اجابت و پذیرش این دستورات از سوی متربی، دلشین تر، باور پذیرتر و پذیرفتنی تر خواهد بود.

همچنین در حوزه پیشگیری از بیماریهای روانی و درمان آنها میتوان از هنر استفاده کرد و چه بهتر که این استفاده از سنین کودکی و نوجوانی که پایه و اساس شخصیت شکل میگیرد آغاز شود.

لذا پیشنهاد می گردد در زمینه ابعاد مختلف جایگاه هنر و زیبایی و نگاه موشکافانه به تربیت هنری و سلامت روانی بیشتر مورد کنکاش و بررسی قرار گیرد و گامهای مؤثری در این زمینه برداشته شود.

مراجع

- [۱] محمد اعظم زاده، ۱۳۹۵. نقش هنر گرافیک در ترویج و تقویت فرهنگ ایثار و شهادت، مجموعه مقالات همایش آسیب شناسی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، انتشارات دانشگاه مازندران.
- [۲] خسرو باقری، ۱۳۹۸. نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، انتشارات مدرسه.
- [۳] محمدرضا تمنایی فر، محمد امینی، زینب یزدانی کاشانی، ۱۳۹۰. تأملی بر کارکردهای تربیت هنری در نظام آموزشی، مجله جلوه هنر،.
- [۴] روح انگیز راهگانی، ۱۳۸۵. تاریخ نمایش و تئاتر و اسطوره در عهد باستان، انتشارات قطره.
- [۵] زهره سرمد، عباس بازرگان و الهه حجازی، ۱۳۸۵. روشهای تحقیق در علوم رفتاری، انتشارات آگاه.
- [۶] رضا صابری، محمود سعیدی رضوانی، ۱۳۹۹. کاربرد زیباگرایی و هنر در تربیت دینی، مجله تربیت اسلامی، ۱۵.
- [۷] مایر فردریک، ۲۰۱۹. تاریخ اندیشه های تربیتی، ترجمه علی اصغر فیاض، انتشارات سمت.

-
- [۸] محمود مهر محمدی، محمد امینی، ۱۳۹۶. طراحی الگوی مطلوب تربیت هنری در دوره ابتدایی، مجله علوم انسانی دانشگاه الزهراء، ۳۳.
- [۹] وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰. راهنمای برنامه درسی قرآن و تعلیمات دینی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی.
- [۱۰] وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۶. مبانی نظری سند تحول بنیادین.
- [۱۱] هوشمند ویژه، ۱۳۹۸. دریچه ای به جهان شگفت انگیز موسیقی، انتشارات مدرسه.